

**אימהות קוראות ומתווכות לילדיהן ספר
עדויות מהמשפחה הערבית
על תרומת התיווך לאוריינות הילד הצעיר**

**أمهات يقرأن كتابا لأولادهن ويتواسطن
في عملية القراءة**

شهادات من العائلة العربية حول أهمية الوساطة في تطوير
التنور اللغوي لدى الطفل

**ספייח חסונה ערפאת
صفية حسونة عرفات**

**Mothers read and mediate books to their children:
Arab families attest to the contribution of mediation to
young children literacy**

Dr. Safieh Hassuna Arafat

מחברת: ד"ר ספיייה חסונה ערפאת, המכון האקדמי הערבי לחינוך -
המכללה האקדמית בית ברל

הוועדה לפרסום מונוגרפיות בחינוך:

פרופ' ברברה פרסקו, יו"ר וערכת הסדרה

ד"ר עינת גוברמן

ד"ר פנינה כץ

ד"ר יהודית שטיימן, ראש הוצאת הספרים והעורכת הראשית

עורכות טקסט ולשון: אדוה כהן זמיר, ד"ר אסיה שרון

עורכת לשון אחראית: מירב כהן-דר

עורכים גרפיים: רוני צפרי, בלה טאובר

מעצבת העטיפה: בלה טאובר

מסת"ב: 978-965-530-134-2

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תשע"ז 2017

טל' 03-6901406

<http://www.mofet.macam.ac.il>

דפוס: אופסט טל בע"מ

הספר מוקדש

להוריי היקרים מוחמד ונואל חסונה;
למוחמד אבי (ז"ל), שנטע בי את האמונה בעצמי ואת אהבת
הלמידה, את כוח הרצון ואת התקווה,
לנואל אמי, שתמכה בי, עודדה אותי וסייעה לי בטיפול בילדיי.

דברי תודה

ברצוני להביע תודה והכרה מיוחדות לפרופ' עפרה קורת על ההנחיה המסורה במחקר, על התמיכה המקצועית והאישית ועל האמון, ההכוונה והידע שהעניקה לי במסירות רבה לאורך כל הדרך.

אני מודה גם לפרופ' פנינה קליין (ז"ל) על ההנחיה המקצועית, על הסבלנות ועל ההבנה שגילתה כלפיי בכל שלבי המחקר.

תודה מקרב לב לפרופ' דורית ארם על האמפתיה, על הייעוץ ועל ההערות המחכימות.

תודה לפרופ' ברברה פרסקו על העידוד ועל הייעוץ בכתיבת ספר זה.

תודה למכון מופ"ת על הקצאת המשאבים הנדרשים להוצאת הספר לאור.

תודה לעורכות הלשון אדוה כהן זמיר, ד"ר אסיה שרון ומירב כהן-דר;

תודה לעורך הגרפי רוני צפריר ולמעצבת העטיפה בלה טאובר.

לבסוף, לבעלי היקר ללבי ולילדיי האהובים, עיזו, תוחה, נואל וארקאן, תודה על האהבה, הרגישות, החום, ההבנה, העידוד והסבלנות שהעניקו לי בכל שלב ובכל זמן. בזכותם הצלחתי להגיע לשלב זה בחיי.

תוכן העניינים

דברי פתיחה.....9

פרק ראשון - מסגרת תאורטית: השפה הערבית, המשפחה (מיצב חברתי-כלכלי וסביבה אוריינית) ותיווך אם

13	השפה הערבית.....
15	המיצב החברתי-כלכלי והשפעתו על הישגי הילדים האורייניים.....
19	תיווך.....
23	אוריינות האם.....
24	מיומנויות אלפביתיות.....
32	כישורי לשון.....
33	רכישת הקריאה בשפה הערבית.....
36	סיכום.....

פרק שני - תיאור המחקר

39	הליך המחקר.....
40	כלי המחקר.....

פרק שלישי - תמונת מצב: רמת האוריינות של הילד בזיקה למיצב החברתי-כלכלי, לרמת האוריינות של הבית ולתיווך האם

59	רמת האוריינות של הבית.....
61	תיווך האם לילד בעת קריאת סיפור.....
64	רמת אוריינות הילד בגן ובכיתה א.....
74	תרומת משתני המחקר לרמת האוריינות של הילד.....
87	סיכום.....

פרק רביעי - דיון: התהליכים האורייניים במשפחה הערבית בישראל

רמת המיצב החברתי-כלכלי במשפחה הערבית בישראל והקשר בינה לבין רמת האוריינות של הילד הצעיר.....	89
רמת האוריינות של הבית במשפחה הערבית בישראל והקשר בינה לבין רמת האוריינות של הילד הצעיר.....	92
התיווך של האם.....	96
אוריינות הילד הערבי בגן ובכיתה א: סיכום.....	101

סיכום: משמעויות המחקר והשלכותיו על עבודת המדריכות, הגננות וההורים

מגבלות המחקר.....	106
המלצות למחקר בעתיד.....	107
נספחים.....	111
מקורות.....	139
תקציר באנגלית.....	161

רשימת טבלאות

טבלה 1: ממוצעים וסטיות תקן של משתני המיצב (N=109).....	41
טבלה 2: המשתנים שנבדקו במחקר וכלי איסוף הנתונים.....	56
טבלה 3: אוריינות הבית (ממוצעים וסטיות תקן) ומתאמי פירסון בין המיצב החברתי-כלכלי לבין רמת אוריינות הבית.....	59
טבלה 4: ממוצעים וסטיות תקן של מאפיינים כלליים ושל מתאמי פירסון עם מיצב, ציון כללי של אוריינות בגן, כישורי לשון ומיומנויות אלפביתיות בגן (N=109).....	61
טבלה 5: ממוצעים וסטיות תקן של מאפיינים כלליים בתיווך בעת הקריאה ומתאמי פירסון עם מיצב, רמת אוריינות כללית בכיתה א, כישורי לשון ומיומנויות אלפביתיות בכיתה א (N=109).....	62

- טבלה 6: ממוצעים וסטיות תקן של שיעור התנהגויות התיווך של האם ומתאמי פירסון עם מיצב (N=109)..... 63
- טבלה 7: ממוצעים (באחוזים) וסטיות תקן של רמת ההרחבה בעת קריאת ספר ומתאמי פירסון בין נתון זה למיצב החברתי-כלכלי (N=109)..... 63
- טבלה 8: מתאמי פירסון בין רמת ההרחבה של האם בפעילות הקריאה לבין רמת אוריינות הבית, אוריינות הילד בגן ובכיתה א (מתאמי פירסון) (N=109).... 64
- טבלה 9: ציוני רמת אוריינות הילד בגן (ממוצעים וסטיות תקן) והקשר בין הציונים לבין המיצב החברתי-כלכלי (מתאמי פירסון) (N=109)..... 65
- טבלה 10: מתאמי פירסון בין משתני רמת האוריינות של הילד: כישורי לשון ומיומנויות אלפביתיות (N=109)..... 67
- טבלה 11: רמת האוריינות של הילד בכיתה א (ממוצעים באחוזים וסטיות תקן) והקשר למיצב החברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית ורמת ההרחבה (מתאמי פירסון) (N=109)..... 69
- טבלה 12: שטף קריאה (ממוצעים וסטיות תקן) והקשר בין רמת האוריינות של הילד בגן ובכיתה א לבין המיצב החברתי-כלכלי (מתאמי פירסון) (N=109)..... 70
- טבלה 13: קשרים בין המדדים של אוריינות הילד בכיתה א (מתאמי פירסון) (N=109)..... 71
- טבלה 14: משתני אוריינות הילד בגן ובכיתה א (ממוצעים, סטיות תקן וערכי t) (N=109)..... 72
- טבלה 15: מתאמי פירסון בין משתני אוריינות הילד בגן לבין משתני אוריינות הילד בכיתה א (N=109)..... 73
- טבלה 16: מקדמי גרסיה מתוקננים להסבר השונות של רמת אוריינות ילדי הגן..... 75
- טבלה 17: מקדמי גרסיה מתוקננים להסבר השונות של רמת האוריינות של ילדי כיתה א..... 76
- טבלה 18: תרומתן של פעילויות אורייניות לרמת האוריינות של הילד בגן (מקדמי גרסיה מתוקננים)..... 77
- טבלה 19: תרומת הפעילויות האורייניות לרמת האוריינות של הילד בכיתה א (מקדמי גרסיה מתוקננים)..... 78

- טבלה 20: תרומת הכלים האורייניים השונים לרמת האוריינות של הילד בגן
 (מקדמי רגרסיה מתוקננים) 79
- טבלה 21: תרומת הכלים האורייניים השונים לרמת האוריינות של הילד
 בכיתה א (מקדמי רגרסיה מתוקננים) 80

רשימת תרשימים

- תרשים 1: מערכת השערות המחקר 37
- תרשים 2: אינטראקציה של רמת האוריינות של הבית ושל רמת ההרחבה
 של האם למבחן קאופמן הפכים בלשון הכתובה בגן 81
- תרשים 3: אינטראקציה של מיצב חברתי-כלכלי, של רמת האוריינות
 של הבית ושל רמת ההרחבה של האם למודעות פונולוגית לצליל פותח
 ולצליל סוגר 82
- תרשים 4: אינטראקציה של מיצב חברתי-כלכלי, של רמת האוריינות של
 הבית ושל רמת ההרחבה של האם למודעות לקשר צליל-אות בגן 83
- תרשים 5: אינטראקציה של מיצב חברתי-כלכלי, של רמת אוריינות
 הבית ושל רמת ההרחבה של האם והכרת שמות האותיות בגן 84
- תרשים 6: אינטראקציה של רמת האוריינות של הבית ושל המיצב
 החברתי-כלכלי למודעות הפונולוגית לצליל פותח ולצליל סוגר בכיתה א 85
- תרשים 7: אינטראקציה של רמת ההרחבה של האם ושל המיצב
 החברתי-כלכלי ומספר המילים שהילד קרא בכיתה א 86

דברי פתיחה

חינוך מושקע ויסודי הוא הבסיס המרכזי לחברה משגשגת, מתקדמת ומצליחה, והוא חיוני לילדים בכלל ולילדי הגיל הרך בפרט. התפתחותה של מדינה נמדדת בין היתר במידת ההשקעה שלה בחינוך ילדיה עוד מגיל צעיר, משום שתשתית חינוכית מוצקה ויציבה בעבור ילדים בגיל הצעיר היא בסיס חיוני להצלחתם בעתיד. ביטוי מרכזי להצלחת החינוך הוא הישגי הילדים בשפה הדבורה ובשפה הכתובה והשימוש בשפה ברמות הגבוהות ביותר של הבעה בעל פה וכתובה. יצירת תשתית ראויה, מושכלת ומדורגת מגיל צעיר מאוד היא אפוא מנוף הכרחי להצלחת הילדים בלימודים ולהשתלבותם בחברה בבגרותם. לאור זאת נושא רכישת השפה הדבורה והכתובה נחשב למרכזי במדינות העולם וגם במדינת ישראל.

על אף המודעות הקיימת במדינת ישראל לחשיבות ההשקעה בתחומי השפה, לילדי ישראל הישגים נמוכים בתחום זה, על פי דוח הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי (משרד התמ"ת, 2012). הישגים נמוכים אלו מעוררים דאגה רבה בקרב קובעי המדיניות. יתר על כן, הנתונים העדכניים בנוגע לרמת ההישגים בלימודים בכלל ובתחומי האוריינות בפרט, שנאספו במחקרים בישראל (המשוב הארצי למערכת החינוך, 1996) ובעולם (אולשטיין וזוובסקי, 2004; קרמבסקי ומברך, 2003) מצביעים על יתרון של ילדים מהאוכלוסייה היהודית על ילדים מהאוכלוסייה הערבית. הפערים מתחילים בגיל צעיר ביותר, והם מחייבים התייחסות מצד קובעי המדיניות. את ההישגים הנמוכים של ילדי האוכלוסייה הערבית נוהג לייחס לשתי סיבות: (א) הדיגלוסייה של השפה הערבית, שבה שתי צורות של שפה - הלשון המדוברת ("אלעאמיה") והלשון הכתובה ("אלפוסחא"). ההבדלים הרבים בין הלשון הכתובה ללשון המדוברת בתחביר, בפונטיקה, באוצר המילים ובאורתוגרפיה, מקשים על הוראת השפה הערבית בכלל ועל תהליך רכישת הקריאה והכתיבה בתחילת הלימודים בבית הספר היסודי בפרט; (ב) ילדים צעירים, לפני גיל בית הספר, זוכים לחשיפה מועטה בלבד ללשון הכתובה (סאיג-חדאד, 2008). במרבית הבתים נעשה שימוש בלשון המדוברת